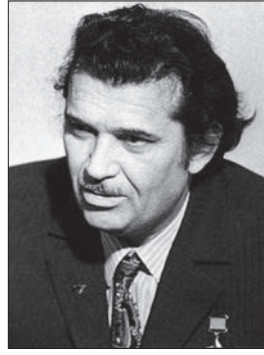

edilmiştir. 7. *Qırmızı Terror* (Bakü 1993). Bünyadov'un 1930'lu yıllarda Azerbaycan aydınlarına ve siyasilerine uygulanan politik baskı, yıpratma, yıldırma, sürgün ve öldürme vak'alarına dair meşhur çalışmasıdır. Sovyet arşivlerinde mevcut mahkeme tutanakları ve saklı belgelere dayanılarak telif edilen eser Türkiye Türkçesi'ne aktarılıp *Stalin Döneminde KGB Arşivlerinde Kırmızı Terör* ismiyle neşredilmiştir (İstanbul 2004). 8. *Dinler, Teriğetler ve Mezhepler* (Bakü 1997). Dinler tarihi ve mezhepler hakkında kaynak niteliğinde olan eser dünyada mevcut dinler, tarikatlar ve mezheplerin kısa bir anlatımıdır.

Ziya Bünyadov bunların dışında Arapça, Rusça, İngilizce ve Osmanlı Türkçesi'nden Azerbaycan Türkçesi'ne çok sayıda eser tercüme etmiştir. Tercüme usulü, metinlerin tam aktarımından ziyade anlaşılması güç veya açıklanması gereken kısımların dipnotlarda şerhlerini içeren tahkik ve tetkikten ibarettir. Vasım Memmedeliyev ile birlikte hazırladığı Kur'an-ı Kerim'in Azerbaycan Türkçesi'ne çevirisi bu anlamda zikredilebilir. Bu çalışma bağımsızlıktan sonra Azerbaycan'da yayımlanmış ilk Kur'an tercümesidir (1991) ve 1993'te "Hacı Zeynelâbidin Tagiyev" ödülünü almıştır. Arapça'dan diğer çeviri çalışmalarının önemli bir kısmı derleme niteliğinde olup Azerbaycan tarihi açısından önem arzeden bölümler içerir (bu tür çalışmalara örnek olarak İbn A'sem el-Kûfî'nin *Kitâbü'l-Fütûh* [Bakü 1981], Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-büldân* [Bakü 1983] ve İbnü'l-Esir'in *el-Kâmil fi't-târih* adlı eserleri gösterilebilir). Bünyadov, Abdürreşid el-Bakûvî'nin *Kitâbü Telhîş-i'l-âşâr ve 'acâ'ibi'l-meliki'l-kahhâr* (Bakü 1992), Zehrâvî'nin *Kitâbü't-Taşrif li-men 'aceze 'ani't-te'lif* (Moskva 1983), Süyûtî'nin *Keşfü's-şalâle 'an vaşfi'z-zelzele* (Bakü 1983), Muhammed b. Mahmûd b. Halîl el-Halebî'nin *Târîhu'l-Emîr Yaşbek ez-Zâhirî* (Bakü 1985), Fuzûlî'nin *Maṭla'u'l-i'tikâd* (Bakü 1987), Hamdullah el-Müstevfî'nin oğlu Zeynüddin'e ait *Zeyl-i Târîh-i Güzide* (Bakü 1990, M. D. Kâzimof ile birlikte), Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin *Kitâbü'l-İdrâk li-lisâni'l-etrâk* (Bakü 1992), Sadreddin Ali b. Nâsir el-Hüseynî'nin *Aḥbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* (Rusça'ya, *Soobşeniya o Seldjukskom gosidarstve* adıyla, Moskova 1980) adlı eserlerin ise tam metin çevirilerini yapmış, bu eserlerin bir kısmını Azerbaycan Türkçesi'ne, bir kısmını Rusça'ya tercüme etmiştir.

Bünyadov'un İngilizce ve Rusça'dan tercüme ettiği çalışmaları da vardır. Bunların

Ziya
Bünyadov

içinde Kafkas Albanları tarihinin ana kaynaklarından Movses Kaghankatvatsi'nin *Albanya Tarihi* ve Mkhitar Gosh'un *Alban Salnamesi* önemlidir. Her iki eserin tercümesi tek kitap halinde 1993 ve 2006'da Bakü'de neşredilmiş, son baskı ayrıca Türkiye Türkçesi'ne çevrilmiştir (trc. Yusuf Gedikli, *Alban Tarihi ve Alban Salnamesi*, İstanbul 2006). Müellif Osmanlı tarihçileriyle (Peçuylu İbrâhim, Selânikî Mustafa Efendi, Solakzâde Mehmed gibi) çağdaş Türk araştırmacıların eserlerini de Azerbaycan Türkçesi'ne kazandırmıştır. Revan eyaletinin 1728 tarihli icmal defteriyle (Bakü 1996) Nahçıvan sancağının 1728 tarihli mufassal defteri (Bakü 1997) Ziya Bünyadov ile Hüsameddin Memmedov'un ortak transkripsiyon ve tercümesiyle yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

O. A. Dolgov – A. V. Dorofeev, "Geroy Sovetskogo Soyuza Ziya Musa oglu Buniyatov", *İstoriya Bakinskogo Vishego Obşevoykovogo Komandnogo Uçilişa*, Bakü 1969, s. 78-80; Z. M. Bunyatov: *Bibliyografiya* (haz. H. A. Zulalova), Bakü 1988; *Azerbaycanın Elm ve Medeniyet Xadimleri: Ziya Bünyadov-Bibliografiya* (haz. Ç. N. Ehmedova), Bakü 1994; C. D. Miliband, "Buniyatov Ziya Musayevich", *Biobibliografiçeskiy Slovar Otoçestvennih Vostokovev* (haz. Cengiz Buyar), Moskva 1995, I, 203-204; Naile Velixanlı, "Akademik Ziya Bünyadovun Yaradıcılığına Dair", *Orta Esrlər Şerqi: Z. M. Bünyadovun Xatiresine Həsər Olunmuş Məqalələr Toplusu*, Bakü 2000, s. 7-17; Müşfik Askerov, Z. M. Bünyadov'un *Hayatı, Eserləri ve Tarihçiliği* (yüksek lisans tezi, 2001), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; *Ziya Musa Oğlu Bünyadov: Bibliografiya* (haz. Z. T. Qurbanova), Bakü 2004; L. Lebedina, "Ziya Bünyadov: O Günləri Unutmaq Olmaz", *Qobustan*, sy. 2 (1985), s. 4-6; A. Abdulla, "Akademik Ziya Bünyadovla Sorğu", a.e., sy. 2 (1990), s. 55-61; Okan Yeşilot, "Azerbaycanlı Bir Ortaçağ Tarihçisi: Ziya Bünyadov", *MÜTAD*, sy. 12 (2002), s. 349-355; Hüsameddin Memmedov, "Tarihimize Yol Gösteren Adam: Ziya Bünyadov", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VI/11, Biskek 2004, s. 47-54; Fethi Ahmet Polat, "Azerbaycan'da Yapılan Bir Kur'an Tercümesi", *Marife*, V/1, Konya 2005, s. 233-238.

QIYAS ŞÜKÜROV

BÜSEYYİS

(بُسييس)

Muhammed es-Sâdik b. el-Hâc Mahmûd
b. Muhammed Büseyyis
(1914-1978)

Tunuslu aydın ve edip.

2 Kasım 1914 tarihinde başşehir Tunus'ta doğdu. Diğer kaynakların aksine lakabının Besis (az miktarda yiyecek) şeklinde kaydedilmesi (*Mu'cemü esmâ'i'l-'Arab*, I, 182) yanlış olmalıdır. Büseyyis'in talebesi Muhammed Mahfûz, *büseyyis* kelimesinin Osmanlı döneminde Tunus'ta "yüzbaşılardan yardımcısı" anlamında kullanıldığını belirtir ki (*Terâcimü'l-mü'ellifin*, I, 130) muhtemelen orduda bir hizmet sınıfı olan "seyis"le alakalıdır. Büseyyis on yaşında iken babasını, on beş yaşında annesini kaybetti. Küçük yaşta kütüblarda okuma yazma öğrendi, Kur'an'ı ve bazı dinî metinleri ezberledi. Abdülâzîz el-Bâvendî'nin camilerde verdiği derslere devam etti. Lise ve yüksek öğrenimini Zeytûne Üniversitesi'nde tamamladı ve 1942'de dinî ilimlerde âlimiyye diploması olarak mezun oldu. Burada Ebû'l-Hasan b. Şa'bân, Muhammed Azîz Cuayt, Muhammed Beşîr en-Neyfer ve Muhammed ez-Zağvânî gibi hocalardan ders okudu. Kendini yetiştirmek için ayrıca Haldûniyye Medresesi'ndeki dersleri ve konferansları takip etti, şehrin çeşitli kütüphanelerindeki kitap ve dergi koleksiyonlarını inceledi. Yine muhtelif kütüphanelerle hocası Hasan Hüsnî Abdülvehhâb'ın özel kütüphanesindeki yazma eserlerle ilgilendi. Devam ettiği ilim ve edebiyat mahfillelerinde Muhammed el-Arabî el-Kebâdî, Osman el-Ke'âk, Fransız şarkiyatçısı William Marçais gibi şahsiyetlerden faydalandı. 1944 yılından itibaren Zeytûne Üniversitesi'nin lise eğitimi verilen şubelerinde ders vermeye başladı. 1962'de bu üniversiteye bağlı Külliyyetü's-şerîa ve usûlû'd-dîn'de hocalığa tayin edildi, 1975'te emekliye ayrılncaya kadar bu görevini sürdürdü.

Sağlam bir kültüre, Tunus tarihi, Tunuslu şahsiyetler ve eserleri, çağdaş düşünce, felsefî ve siyasî akımlar konusunda geniş birikime sahip olan Büseyyis, Tunus'taki Sâdıkîyye, Haldûniyye, eş-Şübbânü'l-muslimûn gibi edebiyat kulüp ve cemiyetlerindeki konferansları, yaptığı konuşmalarda, katıldığı ilmi toplantılarda araştırmacı kişiliği ve güçlü hitabetiyle tanındı. *Zehre, Nehda, Nedim, Lisânü'l-'Arab, Şabâh, 'Amel, el-Beşâ'irü'l-Cezâ'iriyye* gibi gazete ve *Süreyyâ, Tûnisü'l-fetât*,

el-Luğât, el-Fikr, Cevherü'l-İslâm, el-Hidâye gibi dergilerde yazdığı makaleler, radyoda gerçekleştirdiği dinî program ve sohbetler, camilerde verdiği derslerle Tunus'un din, fikir ve kültür hayatına önemli katkılarda bulundu. Beytühikme, Cem'iyetü's-şübbânî'l-müslimîn, er-Râbitatü'l-edebîyye, er-Râbitatü'r-riyâziyye, Lecnetü igâseti'l-fukarâ ve'l-muhtâcîn gibi kuruluşlarda görev üstlendi. Siyasî faaliyetlere iştirak etti, Yeni Anayasa Özgür Partisi'nde görev aldı. Buradaki faaliyetleri sebebiyle sömürge yönetimince tehlikeli kişi olarak görüldü. Tunus bağımsızlık hareketinde önemli bir merhale kabul edilen ve daha sonra şehitler bayramı diye kutlanacak olan 9 Nisan 1938'deki büyük gösterilerde tutuklanarak dört ay kadar hapis yattıktan sonra gözetim altında tutulmak kaydıyla serbest bırakıldı. İslâmî duyarlılığı yanında Arapçı ve milliyetçi bir kişiydi. Yazılarıyla ve Filistinli Göçmenlere Yardım Cemiyeti, Filistin'i Savunma Komisyonu gibi kuruluşlarda çalışmak, yardım toplantıları düzenlemek suretiyle Filistin davasına destek verdi. Tanınmış edip ve gazeteci Muhammed Ali Tâhir, Filistinli lider ve Kudüs başmüftüsü Emîn el-Hüseynî ve diğer bazı şahsiyetlerle yakın ilişki kurdu. Bu konuda yoğunlaşan faaliyetleri sebebiyle Filistinli şeyh diye anıldı. 1952'de tedavi için Paris'e gitti. Orada kaldığı dört yıl boyunca Fransızca öğrendi. 12 Ekim 1978'de Tunus'ta vefat etti ve Zellâc (Cellâz) Mezarlığı'na defnedildi.

Büseyyis, İbn Teymiyye, Muhammed Abduh, M. Reşid Rızâ, Abdurrahman el-Kevâkibî, Emîr Şekîb Arslan, Tunuslu Hayreddin Paşa, Abdülazîz es-Seâlibî gibi ilim ve fikir adamlarının ıslahatçı görüşlerini savunmuş, Kur'an ve Sünnet'e dönüşü esas alan, bid'at ve hurafelerden arınmış sahih bir İslâm anlayışına ve erdemli bir kişiliğe sahip olma yönünde toplumu eğitmeye çalışmıştır. Cezayir'deki ıslah yanlısı şahsiyetlerle, bilhassa Abdülhamîd b. Bâdis ile yakınlık kurmuş, Tunus'a geldiğinde kendisiyle görüşmüş, hakkında yazılar yazmıştır. Yüksek bir ahlâk, dinî ve millî değerlere sahip bir gençlik, sosyal dayanışma, mânevî değerlere dayanan sağlam bir eğitim, millî ve dinî varlığı korumanın önemli bir vasıtası olarak Arapça'nın her alanda kullanılması, işgal altındaki İslâm topraklarının bağımsızlığı ve şûrayı esas alan siyasî bir düzen onun ıslah düşüncesinin belli başlı hedeflerini teşkil eder. Bu görüşlerini savunurken Batılılaşma yanlısı aydın çevrelerle mücadelesini de sürdürmüştür. Batıcılar'ın Zeytûne

Üniversitesi'ne ve hocalarına yönelik hücumları karşısında yazılar kaleme alarak bu kurumun Tunus halkının dinî ve millî varlığını koruma hususundaki önemli rolünü vurgulamıştır. Onun bu konularda birçok muhalifle giriştiği polemik yazıları büyük bir yekûn tutar. Büseyyis ayrıca hadise dair geniş bilgi sahibi olup Tunus'a geldiğinde kendisini ziyaret eden Abdülhay el-Kettânî'ye bütün rivayetleri hususunda icâzet vermiştir. Ebû Zeyyân es-Sa'dî, *Muhammed eş-Şâdık Büseyyis: Hayâtühû ve âşâruh* adıyla bir monografi kaleme almıştır (Tunus 2002).

Eserleri. Büseyyis'in eserlerinden yalnız *Muhammed b. 'Osmân es-Senûsî: Hayâtühû ve âşâruh* adlı çalışması vefatından kısa bir süre sonra neşredilmiştir (Tunus 1978). Bu eserde ıslah yanlısı âlim ve tarihçi Senûsî'nin hayatı, şahsiyeti ve görüşlerini ele almış, Tunus belediyesinin su fiyatlarını arttırması yüzünden Senûsî'nin önderlik ettiği ve Kâbis şehrine sürülmesine yol açan muhalif hareketle ilgili kaleme aldığı *Hulûşatü'n-nâzile-ti't-Tûnisîyye* adlı eserini de neşretmiştir (Tunus 1396/1976). Kaynaklarda anılan diğer başlıca eserleri: *Nazarât fi't-taşavvu-fi'l-İslâmî fi'l-'aşri'l-Hafşî*, *'Abdül'azîz el-Mehdevî eş-Şûfî et-Tûnisî*, *Ebû 'Abdillâh Muhammed el-Mercânî* (Hafşiler döneminde yaşamış bir mutasavvıftır), *Hiştatü'l-hisbe fi Tûnis*, *er-Ri'âyetü's-şihhiyye fi'l-İslâm*, *Mekânetü'l-ictihâd fi'l-İslâm*, *Difâ' 'ani's-sünneti'n-nebeviyye*, *Naẓra fi hayâtü'l-İmâm er-Râzî ve âşârih*, *'Alâkatü'l-Emîr Şekîb Arslân bi-harekâti't-tahrîr bi-aqtâri'l-mağribi'l-'Arabî* (*Şekîb Arslân ve şilâtühû bi'l-mağribi'l-'Arabî*), *Şeyhu'l-üdebâ' Muhammed el-'Arabî el-Kebâdî*, *Reyhânü'l-edeb* (yazma ve matbu eserlerden derlenmiş edebî parçalardan oluşur). Büseyyis, Tunuslu tarihçi Abdülvâhid İbnü't-Tavvâh'ın *Sebkü'l-makâl li-fekki'l-işkâl* adlı eserini neşre hazırlamışsa da basılıp basılmadığı bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mongi Sayadi, *al-Jam'iyya al-Khaldûniyya 1896-1958*, Tunus 1974, s. 144, 176; M. Ali et-Tâhir, *Hamsûne 'âmen fi'l-kazâya'l-'Arabîyye*, Beyrut 1978, s. 49-53; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifin*, I, 130-136; M. Hamdân, *Delilü'd-devriyyâtü's-sâdire bi'l-bilâdi't-Tûnisîyye*, Tunus 1989, I, 90, 175; Abdülvehhâb ed-Dahlî, *el-İshâmü't-Tûnisî fi tahkiki'l-türâsi'l-mahfûd*, Tunus 1990, s. 50; *Mu'cemü esmâ'i'l-'Arab* (nşr. Muhammed b. Zübeyr), Maskat 1411/1991, I, 182; M. Bûzeyne, *Meşâhirü't-Tûnisîyyin*, Tunus 1992, s. 445; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Tekmilâtü Mu'cemî'l-mü'ellifin*, Beyrut 1418/1997, s. 495-496; a.mlf., *Tetimmâtü'l-A'lâm*, Beyrut 1418/1998, II, 87-88; a.mlf., *Mu'cemü'l-mü'ellifine'l-mu'âşirin:*

Vefeyât 1315-1424 (1897-2003), Riyad 1425/2004, II, 617; Ahmed el-Alâvine, *Zeylû'l-A'lâm*, Cidde 1418/1998, s. 181; a.mlf., *et-Tazyîl ve'l-istidrâk 'alâ Mu'cemî'l-mü'ellifin*, Cidde 1423/2002, s. 281-282; Nizâr Abâza – M. Riyâz el-Mâlih, *İtmâmü'l-A'lâm*, Beyrut 1999, s. 243; Muhammed b. İbrâhîm Bûzûgaybe, *Hareketü taknini'l-fikhi'l-İslâmî bi'l-bilâdi't-Tûnisîyye: 1857-1965*, Tunus 2003, s. 169, 170, 275; Muhtâr el-Ayyâşî, *ez-Zeytûne ve'z-Zeytûniyyûn fi târihi Tûnisî'l-mu'âşır (1883-1958)*, Tunus 2003, s. 131, 195, 196; M. Selâhaddin el-Mestâvî, "Zikreyât ma'a's-Şeyh Muhammed eş-Şâdık Büseyyis", *Cevherü'l-İslâm*, XI/3-4, Tunus 1979, s. 56-63; M. Hâdî Tâhir el-Matvî, "Büseyyis, Muhammed Şâdık b. Maḥmûd", *Mu.AU*, III, 469-477; Mevlûd Uveymir, "Kitâbâtü't-Tûnisîyyîn fi's-şahâfeti'l-Cezâ'iriyye", <http://assala-dz.net/ar/?p=4078> (09.11.2013).

AHMET ÖZEL

BÜSTÎ, Ebû'l-Feth

(أبو الفتح البستي)

Ebû'l-Feth Alî b. Muhammed (Ahmed)
b. Hüseyin (Hasen) el-Büstî
(ö. 400/1010)

**Hikemiyatıyla tanınan
şair, edip ve kâtip.**

330-335 (941-946) yılları arasında Afganistan'ın güneyindeki Büst şehrinde doğdu (M. Mürsî el-Hûlî, s. 41-42). IV. (X.) yüzyılda iki dilde de (Arapça-Farsça) şiir yazdığı için "Zü'l-lisâneyn" lakabıyla tanındı. Büst'e mensup olması ve Farsça şiirlerinde İran'dan söz etmesi onun Fars kökenli olduğu izlenimini verirse de (Sezgin, II, 640) bir şiirinde Arap asıllı olmakla övünmüş, atalarının Abdüşems kabilesine mensup bulunduğunu, amcasının Hâşim, dayısının Abdülmedân (eski Yemen kralı) olduğunu belirtmiştir (M. Mürsî el-Hûlî, s. 40). Büst'te hadis, fıkıh, dil ve edebiyat tahsili yaptı. 340-354 (951-965) yıllarında burada yaşayan ünlü hadis âlimi İbn Hibbân'dan uzun süre ders okudu, onun gözde öğrencileri arasında yer aldı, bu arada hadis âlimi Hattâbî ile yakın ilişki kurdu. Şiirlerinde Kur'an-ı Kerim'den zengin iktibasların bulunması, bunlarda fıkıh, nahiv, mantık, astronomi, tıp, felsefe, tarih, coğrafya, matematik, sosyoloji ve psikoloji gibi ilimlere ilişkin iktibas ve işaretlemlerin yer alması onun geniş bir ilim ve kültür birikimine sahip olduğunu gösterir. Aynı zamanda hadis hâfızı olan Büstî'nin rivayetlerini aktarmak için Nişâbur'da teşkil ettiği meclise Şeyhülislam Ebû Osman İsmâil es-Sâbûnî devam etti; Hâkim en-Nisâbü'rî, Hüseyin b. Ali el-Berdaî de onun öğrenci ve râvilerindendir.

Büstî başlangıçta bir süre hocalık yaptı, ardından Büst Emîri Batyûz'un sarayına